

THE ETHNO-FOLKLORIC IDENTITY OF THE ROMANIANS FROM SERBIA

Janeta-Maria Pleșa-Iuga

PhD, West University of Timișoara

Abstract: The present research, The ethno-folkloric identity of the Romanians from Serbia, proposes to discuss about the problem of the identity of the Romanians communities from Serbia. This problem will be treated from the perspective of the oral traditional culture, concerning a segment of it, namely the habits regarding family life.

Contextually, the research is related to the East region of Serbia, where the habits from the cycle of family life have been conserved like a traditional norms of behaviour, destined to maintain the balance of the ethnic community and to assure in time the continuity of the identity. In order to surprise the cultural identity of the Romanians from the research area, the present study keeps in view not only the elements of identity, but also the distinctive ones, identified in the framework of these communities, in their way to organize their existence adapted to a traditional way of thinking.

Therefore, the collective mentality, the communication at a magico-symbolic level, the ritual behaviour, the specific practices of the norms and values of these traditional communities outline an identity phenomenon and also project a profile through which are distinguished from other groups.

Keywords: identity, culture, folklore, habits regarding family life, tradition

Originea obiceiurilor

În satele din Serbia de Răsărit oamenii își normează existența prin performarea riturilor, a obiceiurilor care s-au transmis din generație în generație prin prisma oralității și a tradiției. Acestea sunt legi nescrise, care au rezistat în timp și care au asigurat ordinea morală și socială în comunitățile rurale. Aceste legi nescrise ce au în vedere modul de a se purta, de a se îmbrăca, de a se manifesta și de a conviețui într-o manieră comună unei comunități omeneste poartă denumirea de obicei. Conform *Dicționarului explicativ al limbii române* este definit drept o „deprindere individuală câștigată prin repetarea frecventă a aceleiași acțiuni; fel particular de a se purta sau de a face ceva “sau” deprindere consacrată, (...) rânduială, uz, comune unui popor”.

Urmărind aspectele teoretice la studiul obiceiurilor lui Ernest Bernea, Otilia Hedeșan ne accentuează ideea că sferile de înțeles a celor doi termeni “obicei” și “datină” se suprapun aproape în totalitate în limba română. După Ernest Bernea “obicei înseamnă în primul rând deprindere, deprindere colectivă, act repetat cu scopul de a conserva și organiza viața socială”. (Ernest Bernea, 1998:706) Rămânând în acest univers conceptual și etnologul Ioan Viorel Boldureanu, într-una dintre lucrările sale, susține aspectele sesizate anterior, reținând faptul că obiceiul este “o datină în actu, adică o datină (pusă) în acțiune, făcută să fie activă” (Ioan Viorel Boldureanu, 2006:46) datina fiind o formă și o realitate de factură tradițională. Potrivit afirmației lui Mihai Pop obiceiurile sunt “mărci plasate între

secvențele succesive ale vieții cotidiene dincolo de cotidian, pentru a-i sublinia diferitele etape, pentru a-i da ritmul necesar unei trăiri în dinamism propriu”. (ibidem)

Obiceiurile s-au impus în viața comunității rurale prin repetabilitatea lor, întrucât obiceiul este un fapt îndelung repetat, ca act tradițional și social, care dă viață și actualizează datinile, în sensul nevoii de întreținere a vieții sociale. Obiceiul ca realitate culturală și socială este un fenomen de deprindere colectivă bazat pe reguli tradiționale de comportare, și organizând viața în acte ceremoniale și rituale”. Acesta este văzut ca limbaj cultural ce conține în structura sa ritualuri și ceremonialuri, fiecare obicei devenind un act de comunicare, un mesaj care presupune descifrarea unui cod. Prin descifrarea acestui cod, obiceiul, prin actualizare, își menține o funcție fundamentală – cea de limbaj complex, prin care ni se relevă înțelesurile vieții. „Obiceiurile românești, aparținătoare inițiativelor umane cu finalitate și sens întemeiant păstrează, indiferent de coordonatele structurale pe care le ființează, un nedesimțit caracter ritualic [...], ritualul fiind cea dintâi formulă a unei concepții coerente și generale asupra lumii”, iar „[...] ritualul care celebrează cultural aspecte ale întemeierii existenței omului devine un important mit cosmogonic cu valoare de model arhetipal”. (ibidem)

În lucrarea intitulată *Cultură tradițională orală*, etnologul și folcloristul Ioan Viorel Boldureanu propune o „clasificare generală a obiceiurilor tradiționale” (Ioan Viorel Boldureanu, 2006:49), astfel încât avem în vedere:

1. Obiceiuri calendaristice;
2. Obiceiurile vieții de familie;
3. Obiceiuri ocazionale.

Obiceiurile tradiționale fac parte din sfera mai largă a tradiționalismului, având rolul de a ordona și regla viața comunităților. Așadar, putem spune că acestea au atât o funcție morală, cât și o funcție juridică. Funcția morală se află în relație cu ceea ce numim ethos, stabilind în cadrul comunității ceea ce e bine și ceea ce e rău „cristalizând actele și faptele premise comunitare, în contrast cu interdicțiile abolite”, (Vasile Tudor Crețu, 1980:35) iar prin funcția juridică, obiceiurile normau viața de zi cu zi, având rolul „de a subordona toate inițiativele codului de valori validate comunitar”. (ibidem)

Ele au apărut din protoistorie și s-au menținut de-a lungul întregii istorii a societății umane ca fapte de cultură menite să dea o cadență logică vieții omului, să-i modeleze comportamentul și să marcheze momentele importante ale trecerii individului prin lume.

Obiceiurile tradiționale sunt performate în culturile folclorice și se caracterizează prin repetabilitate și obligativitate, constituind „adevărate discursuri ale umanului asupra naturalului.” (ibidem)

Din structura obiceiurilor fac parte: *paradigmele mentale, prototipia mitică și actanțialitatea ritualică*. (Vasile Tudor Crețu, 1980:39)

Cercetarea științifică a obiceiurilor nu trebuie să se rezume doar la descrierea faptelor de cultură, ci trebuie să urmărească o organizare și o sistematizare a informațiilor culese. Apoi se impune analiză a faptelor de cultură identificate și integrearea lor într-o tipologie. Analiza aceasta trebuie să aibă în vedere o abordare comparativă cu alte modele și interpretarea întregului sistem de semne și coduri cu care se operează. Interpretând semnele se ajunge la o cunoaștere a sensului, ceea ce reprezintă partea cea mai importantă a cercetării acestora. (Mihai Pop, 1999:20-21)

Identitatea etno-folclorică a românilor din estul Serbiei

Identitatea etno-folclorică a românilor din estul Serbiei este dată de conservarea unor tradiții și obiceiuri ce fac parte din sfera culturii tradiționale orale. Acestia au o viață spirituală bogată, a cărei specificitate este determinată de rezistența rădăcinilor precreștine la schimbările societății din ultimii ani. Această marcă identitară a românilor din Serbia de Răsărit și-a perpetuat existența și datorită influenței limitate a bisericii, care nu și-a făcut simțită prezența astfel încât să tulbure mentalul rural tradițional al comunității respective.

Obiceiurile, care încă mai au impact asupra relațiilor stabilite la nivelul comunității și care îndeplinesc o funcție de normare a comportamentului omului tradițional, sunt cele marchează trecerea de la o etapă la alta a vieții: nașterea, nunta și înmormântarea.

Obiceiurile legate de naștere cuprind o serie de practici care au rolul de a-l ajuta pe nou-născut să se integreze în neam și în comunitate, dar și pentru a i se asigura un destin fast. Fecunditatea constituie, în mentalul rural, o caracteristică esențială, care asigură echilibrul și mersul firesc al comunității tradiționale. Astfel, încă din timpul ceremonialului nupțial sunt performate o serie de acțiuni care au drept scop stimularea fecundității.

În regiunea cuprinsă între Timoc și Morava, soacra este cea care se îngrijește îndeaproape de cea intrată în noua structură pentru a-i asigura urmași, și prin aceasta a da continuitate neamului în care a fost acceptată. Soacra participă și la ritualul de stimulare a fecundității, dacă nora sa nu dă semne de fertilitate. Un astfel de ritual presupune trecerea femeii sterile printr-o „crăcană”. Înainte de a realiza această acțiune magică, femeia avea grijă să poarte cu ea o serie de obiecte care îi asigurau un transfer magic de fertilitate. Am putea spune că este vorba de principiul contagiunii cu un măr, un ou și busuioc. Mărul și oul trebuiau purtate în sân, iar busuiocul la brâu. În momentul trecerii, femeia avea fața orientată spre Răsărit. Trecerea prin acest copac cu două tulpini, crescut dintr-o rădăcină, se făcea de la stânga la dreapta, în prezența soacrei.

Pentru stimularea fecundității femeii sterile i se mai dădeau flori, care aveau rolul și de a influența sexul copilului. Dacă voia fată, femeia mânca flori roșii, iar dacă voia băiat – flori albastre. De asemenea, se mai credea că dacă femeia concepea copilul sub un corn, va da naștere unui copil sănătos-tun.

Dacă aceste practici nu dădeau rezultatele așteptate, se mergea la vrăjitoarele satului, deoarece exista credința că se abătuse asupra femeii un blestem, se aruncase asupra ei o vrajă care să-i aducă răul.

Existau și cazuri în care femeile doreau să stopeze nașterile: „un etnolog a auzit că-n Craina muierele știu vreo iarbă care o pun unde trebe de să nu rămână greoanie, că părinții o mărită cu vreun slut, cu vreun cinăr, da ea, la muiare în sânge să aibă bărbat zdravăn, de să facă copii puternici, de să poată să lucre”. (Ionelia Toarcă, 2012 : 132) Această practică era păstrată în mare taină de către femei: „, Ama e secret, nima, nu spu muierele, și eu după 10 ani am întrăbat, a găsât, mi-a spus muierea ce iarbă. Și aia să ă arăt: să știți că nu e nici o filozofie, că lumea nu s-a lovit cu filozofia, numa cu viața, ea să rade rădăcina și o pune unde trebe, 7-8 până la 10 ceasuri, și nu rămâne greoanie. Am auzit și de la veterinari că iarba aia poate să facă contracție în matriță și poate să lapege, măi lesne să fiace vaca ori oaia. Este cicoarea. Așa muiare bătrână din Zlot mi-a spus că alții n-au știut. La noi aia a făcut, sârbii, țârnogorți, țâgani și acuma fac. Mie îmi spune copilu, că copilu al mic e muzicant.” (Ionelia Toarcă, 2012:132)

La românii din estul Serbiei, obiceiurile de naștere cuprind o serie de secvențe rituale menite să asigure echilibrul ontologic al nou-născutului: nașterea propriu-zisă, ursitorile, tăiatul moșului, ridicatul la grindă etc.

În legătură cu locul nașterii dr. Slobodan Zecevic afirma că „ Există o serie de obiceiuri privind actul în sine al nașterii: noul-născut trebuie încă de la naștere să fie pus în contact cu pământul care îi dă forța vitală; sunt urmele culturii preistorice ale Mamei Pământ. Cităm în continuare măsurile de precauție împotriva demonilor la care sunt supuși atât mama cât și fătul pe durata unei anumite perioade: actul băii rituale, folosirea unor amulete sau a altor măsuri de protejare. Ciclul se termină prin obiceiuri ce însoțesc copilul până la inițierea lui – introducere în cercul adulților”. (Zecevic Slobodan, 1970:43-44)

Practicile rituale care preced nașterea, în estul Serbiei, au rolul de a ușura durerile facerii, dar și pentru a îmbuna entitățile superioare în vederea oferirii unui copil sănătos noului neam. În această regiune femeia gravidă este numită „greoanie” sau „încărcată”. Această perioadă este străbătută de o serie de interdicții ce au drept scop protejarea copilului de forțele malefice. Spre exemplu, femeia „încărcată” nu are voie să fure vreun fruct, căci există credința că noul născut a ieși pătat, nu are voie să lovească un câine sau o pisică, căci va ieși copilul pârșos, nu are voie să pună lemne pe foc cu vârful înainte, căci se va naște copilul în poziție nefirească. Remediul, în cazul în care femeia gravidă încalcă o astfel de interdicție, rămâne matricea germinativă primară –Pământul, femeia „greoanie” punând mâna pe pământ transmite răul acestuia.

În ceea ce privește locul nașterii, româncele din estul Serbiei nașteau acasă, pe pământ sau din picioare: „, moașa era la născare: când s-a făcut copilu, mai întâni în casă muierile: soacra fetii și muma ei dacă e, dacă nu, vreo muieră a ajutat să facă copil, din picioare. Nu șezută, numa stârcită. Așa a făcut româncele copiii”. (informator P.F., 65 ani, sat Osnicea apud Ionelia Toarcă, 2012:133)

Nașterea era asistată fie de soacră, fie de soacră. Pentru a-i ușura nașterea, acestea o legau pe femeia „încărcată” deasupra stomacului cu o țesătură pe care o prindeau la spate. O altă practică de ușurare a nașterii consta în turnarea unui ou rece pe pieptul femeii pentru a provoca contracția mușchilor și pentru a determina o presiune mai mare asupra pântecului.

După naștere are loc tăierea buricului cu o seceră sau cu un cuțit, ori loit cu restul de la boi: „,moașa a tăiat buricu. Măi întâni răstău, la jug, ce să pune să bagăla lacăt și seacera ori săcurea. Ma pe seacere măi mult, să pune buricu pe seacere și s-a dat cu răstău, așa l-a tăiat”. (Ionelia Toarcă, 2012:134)

Pe lângă ritualurile legate de naștere, ritualul nupțial ocupă, de asemenea, un loc important în viața comunităților tradiționale de români din Serbia de Răsărit, având la bază o serie de etape rituale desfășurate după normele transmise din generație în generație, dominate fiind de o mentalitate de tip tradițional. Astfel, secvențele care alcătuiesc ceremonialul nupțial sunt: vorba, peșitul, gostâia (logodna) și nunta.

„Vorba” este prima secvență a ceremonialului nupțial. După ce părinții tinerilor s-au înțeles și au vorbit prin intermediul prietenilor sau al rudelor: „atuncea tremete vreo familie, reun neam, și el vine, și strâgă la vracniță, la poartă, și spune de ce-a venit, acu dacă tata meu și muma mea vreau, ei îl primesc”. (Ionelia Toarcă, 2012:146)

„Împețania” se ține duminică. Băiatul mergând la fată împreună cu părinții săi, îi duce în dar un colac. Înainte de amiază, băiatul îi prinde fetei în păr, pe partea dreaptă, flori și o bucată de pânză albă pe care erau cusute „parale”, bani de argint. Acest procedeu se numește „dat bani”, iar ornamentul „chită”. Ca semn al împeștitului, fata poartă această chită până la gostâie. Astfel că la petreceri cei prezenți își vor da seama, prin renunțarea la „muoș” și înlocuirea lui cu respectiva chită, că fata a trecut la o altă etapă ontologică.

„Gostâia” se face cu o săptămână înainte de nuntă, într-o zi de duminică. Aceasta se ține la casa fetei de măritat, iar părinții fetei suportă toate cheltuielile. La gostâie participă rudele din partea

fetei și a băiatului, frații și suzorile ambilor părinți, nașii, mușele cu familiile lor, prietenii apropiați și cel care va fi cavalier de onoare.

La gostâie nu se aduc daruri. Dacă se aduc daruri înseamnă că nunta nu se mai ține, rămânând tinerii doar cu această secvență ceremonială. Familia fetei pregătește masa de gostâie: pâine de mălai, varză fiartă cu carne de oaie, ciorbă și friptură.

Concluzionând, putem spune că aceste obiceiuri îi conferă omului o anumită identitate din punct de vedere spiritual, făcând posibilă comunicarea cu ceea ce numim supranatural. Acesta se referă la modul în care se comportă omul de la sat în mod concret, în relație cu divinitatea. „Orice religie presupune așadar existența, pe de o parte, a unor relații între oameni și zei, relații asociate uneori cu anumite tehnici (mortificare, yoga, meditație, post) sau cu anumite instituții (monahismul, șamanismul), și, pe de altă parte, a unor relații între zei și oameni într-un cadru ritual. Riturile trebuie considerate ca un ansamblu de conduite și de acte repetitive și codificate, adesea solemne, de ordin verbal, gestual și postural, cu o încărcătură simbolică, întemeiată pe credința în capacitatea de a acționa a unor ființe sau puteri sacre, cu care omul încearcă să comunice în scopul obținerii unui efect anume”.(Genep, 1999:257)

BIBLIOGRAPHY

- Berciu-Draghicescu, Adina, *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate*, București, Ed. Globus, 1996.
- Bernea, Ernest, *Moartea și înmormântarea în Gorjul de nord*, București, Ed. Cartea românească, 1998
- Boldureanu, Ioan Viorel, *Cultură tradițională orală. Teme, concepte categorii*, Timișoara, Ed. Marineasa, 2006
- Crețu, Vasile Tudor, *Ethosul folcloric – sistem deschis*, Timișoara, Editura Facla, 1980
- Genep, Arnold van, *Rituri de trecere*, traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, Iași, Ed. Polirom, 1999
- Slobodan, Zecevic, *Negotinska Krajna, Etnografski muzei*, Beograd, 1970
- Toarcă, Ionelia, *Comunitatea românească din estul Serbiei. Studiu geografic*, Colecția IEH, lucrare apărută sub egida Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru Români de Pretutindenii, București, Ed. Semne, 2012.
- Vâlsan, G., *Românii din Serbia*, București, Buletinul Societății Regale de Geografie, 1927.
- Vlăduțiu, Ion, *Etnografia românească, istoric: Cultura materială. Obiceiuri*, București, Ed. Științifică, 1973.
- Zbucnea, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică, secolul XVIII-XX*, București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, 1999.